Schima A. Bandi győri Hősök díszkútjának terve

Pápai Emese
Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Győr

„Hősi emlékmű alkotása művész számára az egyike a legszebb feladatoknak."
(Schima 1937a: 1)

Bevezetés

1937 a győri Hősi emlékmű tervezésének éve volt. A reprezentatív monumentum iránti igény először 1921-ben fogalmazódott meg a városatyák részéről. Ekkor megalakult az emlékmű bizottság és széleskörű társadalmi összefogást hirdettek a pénzalapok előteremtéséhez, ami a súlyos gazdasági válság és a lakosság elszegényedése miatt nem vezetett eredményre (Almási 2022: 76–77). Első világháborús hősi emlékművek megvalósításáig először kisebb városi közösségek jutottak el. 1921-ben készült el – országos viszonylatban is a legkorábbiak között –a győri izraelita és az evangélikus hitközség, valamint a Győri Torna Egylet emlékműve. Korainak számít a nádorvárosi római katolikus hitközség 1926-os, illetve a győri háziezred egy évvel később megvalósult emlékműve is. 1924-ben Szentiván, 1928-ban pedig Rábapordány települések állítottak emléket hősi halottaiknak. Győr város 1937-es szoborállítási kezdeményezését ismét élénk társadalmi érdeklődés kísérte. Späth Gyula polgármester az év áprilisában javasolta, hogy Győr városa, a többi emlékművel már rendelkező hazai nagyvároshoz hasonlóan, első világháborús hőseinek méltó emléket állítson. A Hősi Emlékmű Bizottság az emlékmű helyét a több lehetséges helyszín közül végül a hangulatos, a belvárostól kissé távolabb eső, Radó-szigeten jelölte ki, az egykori régi színház helyén. A döntéshozók úgy vélték, hogy szerencsésebb, ha egy városon belül az emlékművek és a szobrok nem egy helyen zsúfolódnak, ezért vetették el az új emlékmű elhelyezését a városháza közvetlen szomszédságában, a Bisinger sétányon, az 1934-ben állított Országzászló közvetlen közelében. Az emlékmű tervezésére pályázat kiírását határozták el, és egyben elfogadták a polgármester azon rendhagyó elképzelését is, hogy az alkotás lehetőleg világító szökőkút formájú legyen. A megvalósításhoz mintegy 32000 pengő állt ekkor rendelkezésre, ami a városvezetés által erre a célra elkülönített összegből, valamint a polgármester agilis feleségének, Späth Gyuláné vezetése alatt folyó jótékonysági akciókból folyt be. A nemes cél érdekében komoly társadalmi összefogást hirdettek, melybe minden társadalmi osztályt igyekeztek bevonni, hogy legkésőbb a háború kitörésének negyedszázados évfordulójára, azaz 1939-re, állhasson az emlékmű a város „legszebb pontján" (GyNH 1937, 80: 8).

1. Schima A. Bandi Hősi emlékmű pályázata

Schima A. Bandi iparművész, aranykoszorús mester győri múzeumban őrzött hagyatékában fennmaradt a Späth Gyula polgármesternek címzett pályamunkája, a *Hang és terv a Győr Szabad Királyi Város Hősök díszkútjához* (Schima 1937d), ami az emlékműrészletes terve és leírása mellett, a művész témához kapcsolódó gondolatait és elképzeléseit tartalmazza (1. ábra). Ez az írás volt az alapja a művész illusztrációkkal ellátott (2. ábra) saját kiadású, *Hang* (Schima 1937a), valamint *Terv* című kiadványainak (Schima 1937b) (3–4. ábra), melyek – akárcsak a korai főművéhez, a *Kárpáti őrség*hez (Schima 1931c) készült nyomtatványa –, a mű széles körben történő megismertetését és népszerűsítését, illetve a közönség téma iránti érzékenyítését szolgálták.

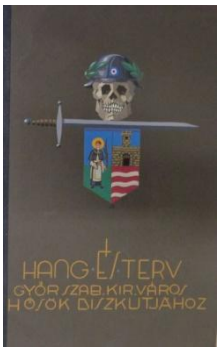

1. ábra Schima A. Bandi: Hang és terv a győri Hősök díszkútjához (1937 május). Papír, vegyes technika, 335x210 mm
Forrás: RFMTM (ltsz. RHD. 2020.14.1.)

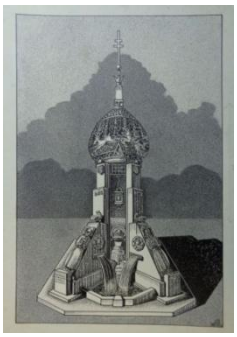

2. ábra Schima A. Bandi: A győri Hősök díszkútja terve (1937.VII.8.) Papír, tus, 410x382 mm
Forrás: RFMTM (ltsz.: C. 66.59.166.)

3. ábra Schima A. Bandi: Hang a győri Hősök díszkútjához (1937)
Forrás: RFMTM, Győr.

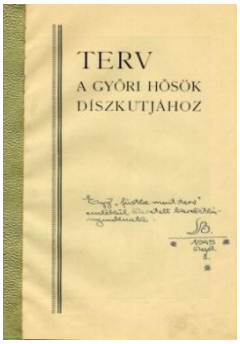

4. ábra Schima A. Bandi: Terv a győri Hősök díszkútjához (1937)
Forrás: RFMTM, Győr.

Pályázata elején a művész üdvözölte a kezdeményezést, hogy Győr városa, felzárkózva az ország többi nagyvárosához, emlékművel kíván tisztelegni első világháborús hősi halottai előtt. Viszont véleménye szerint a téma megkívánta „kegyeletes hangulatot és érzést" nem fejezték ki kellőképpen sem az országszerte sorozatban felállított, szokványos, elcsépelt szimbolikájú: harcba induló, szuronyt szegező, gránátdobó, puskatussal harcoló, esetleg őrt álló honvédek, sem pedig a Krisztus támogatta sebesült lehanyatló katonaszobrok. „Nem tettünk még a szent ügynek eleget, ha egyszerűen csak «valamit» odaállitunk, melyet a 'parádés leleplezés' után senki többé figyelembe nem vesz, mert az esetleg kifejezéstelenségével és monotonságával inkább taszitólag hat", ugyanis a jó emlékmű sajátossága, hogy üres frázisok helyett közvetlenül a lélekre hat és erősíti a hazafias érzést (Schima 1937d: 2). A művész szerint sokat ártott a rendkívül komoly művészi és egyben fontos eszmei mondanivalót hordozó hazai emlékmű-ügynek, hogy az alkotások zömét nem szobrászok, hanem építészek tervezték „a korőrület szellemében vonalzóval és körzővel […] nem hederitve arra, hogy [ezzel] sok évszázados multu értékes technikákat és foglalkozási ágakat ölnek meg", fogalmazva meg a kor hősi emlékműállítási gyakorlatával szembeni éles kritikáját (Schima 1937d: 2).

Edvi Illés Aladár a *Magyar Iparművészet* hasábjain ezt írta: "[n]álunk régen vajudik egy nagyszabású kovácsolt műmunka közköltségen való felállításának ügye; 1889-ben Budapest pályázatot is hirdetett valamely köztéren felállítandó díszes vaskútra. Akkor sok szép terv került felszínre, de a megvalósítás elmaradt, pedig az elmúlt tíz év óta vasművességünk igen fejlődött s a szóban forgó feladatra rátermettebb is lett. Jó volna a dolgot újra feleleveníteni, hisz az újabb időben annyi szóbeszédre érdemesített idegenforgalom emeléséhez (ti. fellendítéséhez), ily monumentális kovácsoltvas munka létesítése nagyban hozzájárulna s műiparunk e részének világraszóló hírnevet biztosítana!" (Edvi 1900: 305) Mintha ezek az 1900-ban papírra vetett gondolatok találtak volna visszhangra a hősi emlékműként kovácsoltvas díszkutat tervező Schima A. Bandiban, aki 1928-ban tíz hetes nyugat-európai tanulmányútja során már felkérést kapott egy bécsi kovácsoltvas díszkút elkészítésére Anton Hanak bécsi szobrászprofesszortól.

Schima A. Bandi korábban említett *Hang és terv a Győr Szabad Királyi Város Hősök díszkútjához* című terve *Pályázatok* című fejezetében kijelentette, hogy: „[a] győri Hősök diszkutjára országos pályázatot kiirni nemcsak fölösleges, hanem vétkes dolog is. Vétek Győr kulturtörténete és lokálpatriotizmusa ellen. […] Miért kell Győrnek idegen erőt kölcsönözni müemlékei megalkotásához, amikor Győrnek vannak iparmüvészei, kézmüvesei, szobrászai és festői? [Hiszen]még egy gyengébb munka árán is a városnak szívügye, hogy győri gyakorlati művésszel (ti. műiparossal) csináltassa hősi diszkutját – azokkal, kik falai között kultiválják az alkotás nemes mesterségét" (Schima 1937d: 4).

A művész, külföldi tapasztalataiból kiindulva azt vallotta, hogy helyi művészet és kultúra csak ott létezhet, ahol a döntéshozók részéről megvan ehhez a szükséges és

elengedhetetlen megértés és támogatás, illetve ahol megadatnak az alkotás megkövetelte feltételek: „Nürnberg, Augsburg, Firenze, Velence, Róma, s.t.b. századok óta büszkélkednek városuk fiai műveivel. Óriási idegenforgalmukat fiaiknak a multbankészitett /a jelenben sem mulasztják ezt el/ szebbnél-szebb müalkotásaiknak köszönhetik elsősorban. A müemlékek igen vonzák a müvelt idegent." Az alkotó a korszak pályáztatási gyakorlatával kapcsolatban is állást foglalt: „Külföldi müvészeti folyóiratokban sürün olvassuk, hogy az ujabb kor legtöbb müemlékei rossz alkotások és ott már belátják, hogy pályázatokon nem a legjobbak kerülnek elfogadásra. A zsürik is tévednek – na meg az érdekek viszik a legtöbbnyire a döntő szót. […] Azért van annyi rossz emlékműve korunknak, mert pályázathirdetés utján teret adnak az egyéni- és klikkérdekek tombolásának. Pályázatokon a legtöbb esetben a legjobbak esnek ki. Kitűnő példa erre Páris. Ott van a legtöbb rossz emlékmü. Az egész világ elismeri Rodin-t a francia szobrász óriást, de egyetlen szobormüve sincs Páris nyilvános helyein vagy közterein. Kibuktatták őt néhányszor nyilvános pályázatokon, s elment a kedve minden további versengéstől. Következménye: Páris városa ma a legnagyobb modern francia szobrász szobraival szegényebb" (Schima 1937d: 5–6).

A művész kéziratában a bevezető fejezet után tér rá saját díszkútterve részletes ismertetésére. Az emlékmű helyszínéül választott Radó-szigetet, Győr hangulatos kis „Margitszigetét", igen szerencsés helyszínnek találta. A nyilvánvalóan szem előtt tartott polgármesteri preferencián túl, mint írta, a sziget adottságai, köztéri park jellege inspirálták emlékműve díszkút-formáját. „Tömör architektonikus megoldásu alkotmány pedig ott spanyolfalat képezve, zavarólag hatna, ezért hősi emlékmüvemet áttörtséggel biró mauzóleum, kápolna formájában kivánom kiképezni, amit csak az egyedüli helyes megoldásnak tartok az emlitett térségen" (Schima 1937d: 6.). Az emlékmű terve stílusáról azt írta, hogy a kor ízlésének feleltette meg, de semmitmondó anyaghalmaz helyett igazi, míves mestermunkát tervezett, melyben a szakmai hozzáértés és a szép lírai terv szerencsésen ötvöződik. Hiszen, véleménye szerint „csak a kettő harmóniája ad értékes alkotást" (Schima 1937d: 6).

2. A Hősi emlékmű terve

Akárcsak korábbi alkotásain, ebben az esetben is nyilvánvaló Schima A. Bandi erős kötődése a múlthoz és igazodása a történelmi stílusokhoz. A modern megoldásokkal szemben szkeptikus, tradicionális értékítélettel rendelkező alkotó ezúttal is a becsületes munkával és kimagaslószakmai hozzáértéssel létrehozott alkotásban látta a minőség és maradandóság valódi zálogát. Éppen ezért a Hősi emlékmű ornamentális és figurális díszét – a két világháború közötti időszakban itthon újszerűen és így talán kissé extravagánsan is ható, – komoly szakmai hozzáértést kívánó tűzi kovácsolással kívánta megoldani. Ez a technika, mellyel tanulmányútjai során Franciaországban, elsősorban Párizsban, valamint több németországi városban is találkozott, ebben az időszakban Nyugat-Európában újra virágkorát élte. Az eljárás külön érdekessége, hogy kovácsolás közben a munkát magának a tervezőnek kell anyagba formálni, kikalapálni, mert csak ő egyedül tudja átérezni a technika kivánta alakitást. Nem bizhatja munkáját idegen kezekre, /mint ahogyan épitész és szobrász szokta/ hogy azok fejezzék be", így a végeredmény teljes egészében saját elképzelését tükrözi, és az ő szakmai hozzáértését bizonyítja (Schima 1937d: 6).

A művész munkájához kizárólag természetes anyagokat, haraszti követ és vörösrezet, kívánt felhasználni. A kőanyagot úgymond „stukkoltra", azaz vésőnyomokkal fellazítottra tervezte, míg a fémanyag a kovácsolás friss hatását viselte volna magán. Az emlékművön a fő motívum, a négy égtáj irányaiba elhelyezett négy katonafigurával díszített szarkofág, a magyar nemzet hazájáért hozott hősi áldozatát jelképezte volna. A szarkofágon nyugvó figurák a katonaélet különböző életkorait szimbolizáltak volna a 18 éves ifjútól az idős népfelkelőig (Schima 1937d: 6). A művész szarkofágos emlékmű-megoldásokat

tanulmányútja során Münchenben és Palermóban, illetve Nápolyban látott, amiket útinaplójában sorra fel is jegyzett. A szarkofágokból előtörő vízsugarak az áldozatból fakadó erőt hivatottak jelképezni, mely a nemzet fennmaradásának záloga. Ezek oldalaira vörösrézből kovácsolt babérkoszorúkat, a hősiesség szimbólumait tervezte elhelyezni a művész. Az emlékmű fölé különleges elemként, azsúrozott, a keleti építészeti emlékeket idéző, szecessziós stílusú, kovácsoltvas kupolát szánt, tetején a kereszténységet jelképező kettős kereszttel. A kupolát a külföldi tanulmányútjai során látott monumentális térlefedő elemek inspirálták, amikről így ír: „külföldi tanulmányutamon, de különösen a multévi olaszországi alatt látott megigéző szépségü kupolák látása inditottak arra, hogy tervembe szintén olyat, az én elgondolásom szerint iktassak be” (Schima 1937d: 8). A kompozíció eszmei középpontjába, a kupola alá, a hazaszeretet jelképeként Schima A. Bandi a szent korona hű mását tervezte elhelyezni. A terv legegyedibb motívumának, a színes, látványos kupolának a dekorációját a művész epikusan, „meseillusztráció-szerűen” képzelte el. A palást alsó részének témáját – a két világháború közötti nacionalista ideológiának megfelelően –, a magyar mitológiából merítve Hunor és Magyar alakja, Emese álma, Csaba vezér útja, míg felső részét a „csillagos magyar ég” díszítette volna. A kupola négy oldalára timpanonokat tervezett a művész a hazaszeretet, az áldozatkészség, a hit és a szabadság jelképeivel. A szerkezet négy tartóoszlopát kovácsolt rácsozat kötötte volna össze, finom átmenetet képezve az architektonikus részt koronázó áttört kupolához.

A kupola belsejébe, középre, a díszkút eszmei középpontjaként, az alkotó aranyozott örökmécsest szánt. Az emlékkút közepére tervezettgömb alakú vízsugár négy különböző méretű vízmedencéből folyt volna alá. A szarkofágok lábazatán a csataterek helyszínei idéződtek volna meg feliratokon: Észak: Lengyelország. Oroszország; Kelet: Ukrajna, Bukovina, Kis-Ázsia, Tsingtao; Dél: Szerbia, Románia, Montenegro, Albánia, Olaszország; Nyugat: Belgium, Franciaország. Az egész emlékmű alá a művész egy egyméter magas, négy lépcsőfokból álló talapzatot tervezett. Az alépítményt sötét színű burkolattal képzelte el, melyet 16 darab nagy és 96 darab kisméretű kovácsolt vörösréz koszorúékesített volna. A látvány kiegészítésére és a hatás fokozására, korszerű elemként, három különböző színű reflektort is beépített volna, amik közül egy állandó fénnyel, kettő pedig különböző színű, változó fénynyalábbal világította volna meg az emlékművet. „A Hősök diszkutjából csobogó, mozgó, szétgyöngyöző víz – nem különben a nyugvásban levő figurális és architektonikus részek a váltakozó szinezésben csodás képet nyujtanak, ami a nézőt órákig is képes lekötni” – írta erről a látványelemről (Schima 1937d: 12).

Az emlékmű teljes magassága 13–14 méter, alapmérete 9x9 méter, magassága a kupoláig 6,5 méter, a kupola magassága mintegy 3 méter, abroncsának átmérője 2,3 méter lett volna, ami 43 m^3 kőanyagból és mintegy 20 mázsa vörösrézből készült volna el. Egy fennmaradt tervén a díszkutat a Radó-sziget parkosított környezetébe ágyazva láthatjuk (5. ábra).

5. ábra Schima A. Bandi: A győri Hősök díszkútjának szituációs képe. Papír, akvarell, 670x695 mm
Forrás: RFMTM (ltsz.: C. 66.59.42.)

A Hang és terv pályázat utolsó, *Vallomásaim* fejezetében a munkával kapcsolatos személyes érzéseit rögzítette a művész. „Lelkem ég a vágytól a szóban forgó emlékművet megalkotni. […] Addig még, míg alkotókedvem és alkotóképességem teljében vagyok, óhajtanék Győr részére egy maradandó emlékművet alkotni, hisz azok a tömérdek apróságok, melyeket méltóbb feladatok hiányában Győr falai között csináltam – úgyis el fognak ma-holnap nyomtalanul kallódni. Utóbbiakon keresztül nem fog nyoma maradni annak, hogy itt értem el sok sikert, mely sikerekben nem egyszer belefonódott Győr város neve is” (Schima 1937d: 14).

„Győrnek nincs győri műhelyben készült, nyilvánosan elhelyezett emlékműve, városdekorja, pedig a multban jeles müvészek és kézmüvesek éltek falai között, kik csak a város közönye miatt nem hagytak maguk után kulturértéket. Mért nem maradhatna Győr város első [!] arany-koszorus mestere után egy mü, melyet Győr kulturleltárjába mint értékes obejktumot, idegen-forgalmi kalauzába pedig mint különleges látványosságot büszkeséggel könyvelhetne el?” – írta Schima A. Bandi. Végül a munkájára büszke, ám szkeptikus művész egy, a terve körüli intrikákat előre megsejtő kijelentéssel fejezte be írását: „[j]ól tudom: az egyenes megbizásnak igen sok akadálya lesz. Az intrikák, az érdekek, a lebecsülés, a nagyképüsködés, a fontoskodás, a bizalmatlanság és a rágalom teljes hadserege fog ellenem rohamra indulni, hogy még tojásban ölje meg azt a gondolatot, amellyel – ha kikelne, – Győr csak nyerne” (Schima 1937d: 14–15). Az olasz tanulmányútjáról frissen hazatért Schima A. Bandi pályázata mellé szépen kidolgozott tervsorozatot is mellékelt a díszkút – korát ebből a szempontból jóval megelőző, – különböző megvilágítású, tetszetős látványtervével (6. ábra).

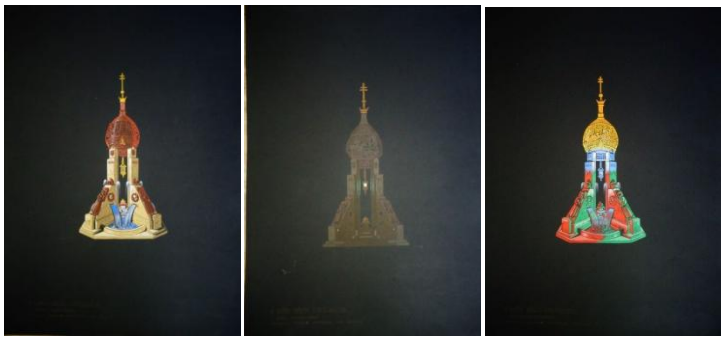

6. ábra Schima A. Bandi: A győri Hősök díszkútja: Nappali világításban, Reflektorvilágításban, Éjjeli kivilágításban. Papír, tempera, 665x475 mm
Forrás: RFMTM (ltsz.: C. 66.59.107–109.)

„A terv igazi mestermunka, amely elgondolásával, anyagával, részleteivel valóban lebilincselő” írta róla a Győri Nemzeti Hírlap. A tervezés során a művész az emlékmű kisméretű makettjét is elkészítette gipszből, amit archív felvételről ismerünk (GyNH 1937, 2(140): 6), (7. ábra). Ez a szerényre sikerült makett viszont sem technikai kivitelben, sem látványban nem ütötte meg a korban ilyen nagyszabású pályázatoknál elvárt színvonalat.

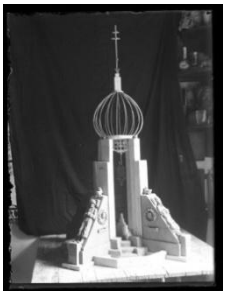

7. ábra Schima A. Bandi: A győri Hősök díszkútja makettje (1937)
Forrás: archív felvétel, RFMTM

3. A Hősi emlékmű-terv sorsa

A Győri Hírlap is bemutatta Schima A. Bandi díszkútjának tervét és bejelentette, hogy „A kalapács poétájának iparoskeze alatt megszületett élete főművének szánt alkotása. (GyH 1937, 81(142): 4).

A cikk végén a szerző az elkészüléshez szükséges összeg előteremtését sürgette: „Talán a bolognai mesés világító szökőkút ihlette meg, vagy nem tudott megszabadulni Palermo, Nápoly csodás szarkofágos emlékműveinek hatásától s lelkére nehezedtek a római nemzeti szellem remekbe készült alkotásai […] az a sok szín, pompa, művészet és kultúra, amely ott minden kis városkában szinte terhessé teszi a levegőt, hogy az ember nem tud hatásuk alól megszabadulni, szóval ez a sok szépség levette lábáról Schima mestert és ihlette életének – bizton elmondhatjuk – legnagyobb alkotására” (DH 1937, 45(144): 6–7).

A művész személyesen is bemutatta tervét Späth Gyula polgármesternek, a város tisztikarának és a törvényhatósági bizottság tagjainak. A tervek dr. Somogyi Antal teológus, esztéta támogató és ajánló levelének kíséretében kerültek a polgármester elé. A személyes meghallgatáson a művész kifejtette arra vonatkozó elképzelését is, hogy a díszkút körül idővel megvalósulhatna a győri Pantheon, ahol a város neves közéleti személyiségeinek szoborportréi kaphatnának helyet. „A rendkívüli érdeklődésből és abból a meleg szeretetből, amelyet a megjelentek tanúsítottak a bemutatott tervek iránt, arra lehet következtetni, hogy a hősök kutja nem sokáig marad terv és olyan szépsége lesz városunknak, amilyennel vidéki város nem nagyon dicsekedhet” – kommentálta a terv bemutatását a Győri Nemzeti Hírlap (GyNH 1937, 2(147): 2). A művész személyes ismerőse, Haits Géza újságíró révén a Hősi emlékmű terve fővárosi publicitást is kapott: „Schima Bandi érdeklődésünkre elmondta, hogy művében kettős hatásra törekedett: a mű dekoratív mozgalmasságával lekötni a szemet és a magyarság történetét is feltárni a hitregékben elmosódó eredettől kezdve a trianoni tragédiáig” (-ts.: ÚM 1937, 4(164): 12).

A város a terveket véleményezésre elküldte a győri származású Csányi Károly[1] építésznek, műegyetemi tanárnak, az Iparművészeti Múzeum korábbi igazgatójának Budapestre, aki azt a „legmelegebb elismerés hangján méltatta és azt eszmeileg, formailag is igen érdekesnek, rendkívülinek találta és a terv kivitelezését nagyon melegen figyelmébe ajánlotta a városnak” (GyH 1937, 81(167): 3).

A professzor vállalta a város közönsége nevében az emlékmű művészi kivitelének ellenőrzését is, jelentette be aGyőri Hírlap.Az újság ugyanezen száma Vasárnapi tükör rovatában ugyanakkor azt írta: „szeretnénk ha eltűnne ennél a kérdésnél miden külön utánjárás, minden gáncsvetés” (GyH 1937, 81(212): 4). Ez a megjegyzés arra enged következtetni, hogy a rengeteg elismerő és támogató vélemény ellenére, már a tervek bemutatásakor voltak kritikus ellenzői is. Ugyanakkor azt is tudatta olvasóival az újság, hogy„A város vezetősége a terveket bemutatja még az Orsz. Hadiemlékmű Bizottságnak is. Ha onnan is visszaérkeznek a tervek, akkor kiállítják, hogy a nagyközönség is gyönyörködhessen bennük. Azután veszi majd tárgyalás alá a város emlékmű-bizottsága” (GyNH 1937, 2(170): 11).

Ettől az időponttól kezdve az emlékmű addig dinamikusan haladó tervezése, szervezése stagnáló fázisba jutott, Győr vezetése részéről egyre fokozódó óvatosság és időhúzás volt tapasztalható. A hivatali bürokrácia útvesztőiben bolyongó Hősi emlékmű tervről való konkrét döntés – a városatyák kezéből kikerülve– egyre halasztódott, míg végül meghiúsult. Hivatalosan 1937. október 24-én a Győri Hírlap Vasárnapi tükör rovata jelentette be a hősi emlékmű-terv elutasítását az Országos Hadiemlékmű Bizottság döntése alapján: „A hősi emlékmű gondolatának megvalósítására egy kitűnő győri iparművész, Schima Bandi papirra vetett egy elgondolást, aminek lényege az, hogy a hősök emlékét egy monumentális,

[1]Csányi Károly (1873, Győr-1955, Budapest) építész, művészettörténész, műegyetemi tanár.

kovácsolt diszkút formájában akarta megörökíteni. Szép volt-e ez a terv, jó volt-e teljes egészében, kívánt-e módosításokat, mind olyan kérdés, amit bárki felvethet, bárki megfelelhet, aki ért hozzá annyit, mint maga a tervező iparművész. Nos, ez a terv elbukott. Megsemmisült. Eleinte mindenki lelkesedéssel fogadta, végül is az illetékes műszaki tanács nem ajánlotta kivitelre. Nem szállhatunk vitába sem a terv mellett, sem a döntés ellen. De valahol – úgy érezzük – mégis hiba történt. Nem abban a tényben, hogy a terv elbukott. Hiszen nagy művészek, nagy tervezők is nem egyszer botlottak el a nemtetszésnek egy cseresznyemagjában. De ha történt hiba, talán inkább abban történt, hogy több szeretettel, több emberi megértéssel lehetett volna kezelni egy tervet, melyben mégis csak volt gondolat és benne volt egy művészember ideálizmusa, városszeretete és alkotni vágyása. Ezek pedig mind értékek, amiket, ha növelni nem tudunk, legalább ne elkeserítő módon törjék le bármilyen magas illetékes vélemény alapján is" (GyH 1937, 81(212): 4).

Nagyszabású, bár úgy eszmei, mint szakmai szempontból kétségtelenül túlzó és ennél fogva nehézkes, minden nagyvonalúságot nélkülöző tervének, „elbuktatása" olyan mélyen érintette a művészt, hogy minden kapcsolatát megszakította a Győri Képző- és Iparművészeti Társulattal, akiknek soraiban „jóakaróit" sejtette. Schima A. Bandi 1937 novemberében levelet intézett a Társulat elnökségéhez, melyben hivatalosan is bejelentette jegyzői tisztségéről való lemondását és egyben kilépését a szervezet kötelékéből (Schima, 1937. november 21).

A művész levelében a Hősi emlékmű történetének saját szempontú interpretálását az olasz tanulmányútjáról való hazatérésével kezdte. Felidézte, hogy az itthoni áldatlan állapotokba visszazökkenve súlyos lelki válságba került, amiből a Hősi emlékmű tervezése mozdította ki: „A polgármester úr egyenes megbizására neki is fogtam elgondolásom lerögzitéséhez, melyet hónapokon át folytonos csiszolással egy művészi egységbe foglalva – terv alakjában el is készítettem" (Schima, 1937. november 21.).

Tervét bemutatta a Társulat vezetőségi tagjainak, először Hoffmann Adolf alelnöknek, majd dr. Valló István győri kultúrtanácsosnak, társulati alelnöknek, kiktől erkölcsi támogatást remélt terve elfogadtatásához. Ez utóbbi egyértelműen kifejezte nemtetszését a terv iránt, és országos pályázat kiírását szorgalmazta. Valló István tanácsos után mutatta be a művész tervét Späth Gyula polgármesternek és nejének, akiknek igen tetszettek a tervek – különösen Méltóságos Asszonynak." A polgármester először kissé aggódott a díszkút várható költségei miatt, de végül hasznos tanácsokkal látta el a művészt, hogy a közgyűlés elé kerülő tervet biztosan elfogadják: „Megállapodásunk az volt, hogy én a néhány pártvezér törv. h. biz. tag úrnak bemutattam a terveket – utána beadjuk az orsz. hösiemlékmü bizottságnak jóváhagyás végett" (Schima, 1937. november 21.).

Az eredeti elgondolás szerint ezt követően került volna a terv a városatyák elé szavazásra, ami után már kezdődhettek volna is a kivitelezési munkák. A következő találkozásukkor Schima A. Bandi viszont már „teljesen áthangolva" találta a polgármestert és nejét, akik ezúttal, jól láthatóan, hibákat kerestek a Hősi emlékmű tervén. Ebből egyértelműnek tűnt a művésznek, hogy: Valló úr erősen intrikált a kulisszák mögött" (Schima, 1937. november 21.).

A tanácsos a terveket ugyan bekérte, de az ügyben illetékes Hősi Emlékmű Bizottság helyett a levelet a kultuszminiszternek címezte. A kizárólag szobrászokból álló pesti zsűri ezek után utasította el a terveket.

Összegzés

„Szent meggyőződéssel állítom”, – írta a Győri Képző- és Iparművészeti Társulathoz intézett levele végén a művész, „hogy munkám életre való, jó és egyedül álló lett volna. Munkám egy erősen halódó szép iparművészeti ágnak /mükovácsolásnak/ szintén egy utolsó fáklyalobbanása lett volna nálunk. […] Bebizonyitottam volna, hogy emlékmüvem kivitelénél, hogy a kalapács az ecsetnek és a vésőnek egyenrangu testvére, ha azt valaki művészettel forgatja” (Schima, 1937. november 21.).

A Hősi emlékművet végül Horvay János budapesti szobrász készítette el, 1938-ban (8. és 9. ábra).

8. ábra Horvay János: A győri Hősi emlékmű
Forrás: archív felvétel, RFMTM.

9. ábra Horvay János: A győri Hősi emlékmű, 1938
Forrás: https://www.kozterkep.hu/ (2021.11.10.)

Amit alkotott, a „vérengző kőbestia”, egy párduc rohanó katonával, Schima A. Bandi véleménye szerint nem tudott elszakadni a kor üres sablonjaitól és teljesen alkalmatlan a hősök iránti hála és kegyelet kifejezésére (9. ábra).

Nem sokkal ezután – mintegy kárpótlásként –, a művész ösztöndíjat kapott az iparügyi minisztertől, amivel Berlinbe utazhatott, hogy a nemzetközi kézműves kiállítás anyagát tanulmányozhassa: „[k]iváló győri iparművészünket, Schima Bandit újabb, érdemes kitüntetés érte. Az iparügyi miniszter, érdemes munkássága elismeréseként, ösztöndijat állapitott meg a számára, hogy a berlini nemzetközi kézműves-kiállitás iparművészeti termékeit tanulmányozza” (1938, GyH 82(97): 8). Emiatt a tanulmányút miatt nem vett részt a győri Hősi emlékmű avatásán 1938. július 3-án, melyen többek között Albrecht királyi herceg is jelen volt (10. ábra)(1938, GyH 82(147): 3).

10. ábra Späth Gyula polgármester a győri Hősi emlékmű avatásán 1938. július 3-án
Forrás: archív felvétel, RFMTM

Schima A. Bandi díszkútját olyan német és olasz példák inspirálták, mint a gótikus nürnbergi SchönnerBrunnen (1385–96), a szintén nürnbergi késő reneszánsz stílusú Tügendbrunnen (1584–89) vagy a GänsemännchenBrunnen (1550 k.), az augsburgi Merkúr és Herkules kút (1596–1600), illetve a híres római kutak.

A művész terve a magyarországi anyagból Lechner Ödön szintén kupolás megoldású, szecessziós, Zsolnay kerámiával díszített erősen keleties ízű, színezett beton kecskeméti víztorony-tervével (1910) rokonítható (11. ábra), ami az első világháború kitörése miatt nem valósult meg.

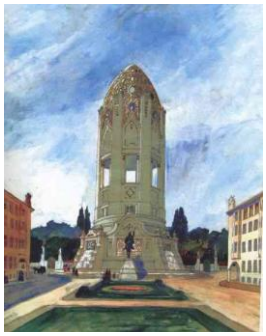

11. ábra Lechner Ödön: A kecskeméti víztorony terve. Ceruza, akvarell, papírlemez, 640x570 mm
Forrás: Katona József Múzeum, Kecskemét, ltsz.: 78.663.

A 20. század első fele architektúrájának orientális építészeti formák és megoldások iránti preferenciája olyan műveken is tetten érhető többek között, mint a szecessziós stílusú budapesti Gellért fürdő bejárata feletti karcsú, áttört toronyforma (1912–18) (12. ábra) vagy az Árkay Aladár és fia, Árkay Bertalan által tervezett, 1940-ben felszentelt, mohácsi Fogadalmi Emléktemplom (13. ábra).

12. ábra Sebestyén Artúr–Hegedűs Ármin–Sterk Izidor: A Gellért fürdő bejárata a toronnyal
Forrás: a szerző felvétele 2021.

13. ábra Árkai Aladár–Árkay Bertalan: A mohácsi Fogadalmi Emléktemplom
Forrás: képeslap, a szerző tulajdona 2021.

Érdekes adalék Schima A. Bandi tervéhez, hogy egy hasonló keleties kupolaforma egy magángyűjteménybe került, 1925-ös egyedi, rajzolt levelezőlapján már feltűnik. Ezen az eszperantó, bosszút jelentő „Vengon" feliratú *Damaskus* című lapon, az értelmetlen háborús pusztításokra való utalásként ágyúlövedék csapódik bele a díszes, aranyozott kupolába (14. ábra).

14. ábra Schima A. Bandi: Damaskus 1925.Papír, tus, akvarell, 170x170 mm
Forrás: a szerző magántulajdona 2021.

A művész meghiúsult tervéről megállapítható, hogy a célért őszintén lelkesedő, a nemes ügy iránt elkötelezett alkotó nem találta meg az emlékmű komoly üzenete és a hozzá illő emelkedett stílus között az ideálisösszhangot. Elkészülése esetén a minden elemében kigondolt és minden bizonnyal magas művészi színvonalon kivitelezett munka részletgazdagsága csak az egész emlékmű eszmeisége rovására érvényesülhettek volna. Kétségtelen viszont, hogy manapság úgy helyi, mint turisztikai látványosságként feltétlenül érdekesebb és vonzóbb lett volna, mint a korabeli hasonló emlékek sorába túlságosan is jól beleillő Horvay-féle megvalósult emlékmű.

Irodalom

A hősök kútja. 1937. Győri Nemzeti Hírlap 2(170): 11.
A Radó-téren tervezik a hősök emlékművét. 1937. Győri Nemzeti Hírlap 2(80): 8.
Almási T. 2022. *Évről-évre… Győr képzőművészete 1919–1932*, II. (megjelenés alatt).
Edvi I. A. 1900. *Vasművesség a párisi kiállításon*. Magyar Iparművészet 3(6): 305–325.
Hősök diszkútja. 1937. Győri Nemzeti Hírlap 2(140): 6.
Hősök emléke. 1937. Győri Nemzeti Hírlap 2(87): 2.
Hősök Emlékkutját Schima Bandi rendkivülien érdekes tervei alapján. 1937. Győri Hírlap 81(167): 3.
Hősök kútja. 1937. Schima Bandi iparművészünk érdekes terve a polgármester előtt. Dunántúli Hírlap 45(144): 6–7.
Köztérkép. https://www.kozterkep.hu/ (2021.11.10.)

Ma este avatja föl Albrecht királyi herceg a győri hősi emlékművet. A város ünnepe. 1938. Győri Hírlap 82(147): 3.
Schima A. Bandi levele a győri Képző- és Iparművészeti Társulat elnökségéhez. Győr, 1937. november 21., RFMTM HGy, ltszn.
Schima A. Bandi: *Mikrokozmoszom VIII. Válaszra–választ.* 1941 és 1957, RFMTM HGy, ltsz. C. 65.38.15.2.
Schima B. 1931. *Kárpáti őrség (1914–15)*. Győr: Pohárnik Pál.
Schima B. 1937a. *Hang*. Győr: Baross Nyomda.
Schima B. 1937b. *Terv*. Győr: Baross Nyomda.
Schima B. 1937c. *A hősök kútja*. Győri Hírlap 81(142): 4.
Schima B. 1937d. *Hang és terv a győri Hősök díszkútjához. Ajánlva méltóságos Späth Gyula urnak Győr szab. kir. város polgármesterének.* 1937. május, RFMTM, HGy, ltsz.: RHD. 2020.14.1.
Schima Bandi díszkútja. 1937. Győri Nemzeti Hírlap 2(147): 2.
Schima Bandi tanulmányi ösztöndija. 1937. Győri Hírlap 82(97): 8.
-ts. 1937. *Hősi Emlékmű felállítására készül Győr. Schima Bandi iparművész nagyszabásu diszut-tervet készitett*. Új Magyarság 4(164): 12.
Vasárnapi tükör. 1937. Győri Hírlap 81(212): 4.

Rövidítések
DH Dunántúli Hírlap
GyH Győri Hírlap
GyNH Győri Nemzeti Hírlap
MI Magyar Iparművészet
RFMTM Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum
ÚM Új Magyarország
ltszn. leltári szám nélkül

Megjegyzés
A szövegben a korabeli sajtóból, dokumentumokból származó idézetek az eredeti írásmódnak megfelelően szerepelnek.